

тріотичні вірші. За те як чоловік упадку й потрохи жертва невідрадних політично-суспільних і народних відносин у Галичці заслугу Стебельський на увагу. Ті прикмети виступають ярко в його поетичній і публіцистичній діяльності і ми присвятили їм тому кілька слів. Деякі риси його романтичної вдачі тепер показуються і у нас у найновішій фазі нашої літератури.

Ю. Чайківський

Postscriptum про Вол. Стебельського.

Чи варто писати postscriptum до сеї праці? Чи варто займати ще більше місця появою, що в нашій літературі займає далеко більше негативне, ніж позитивне місце? Я застановляв ся над сим питанням і коли отсе важу ся таки надужити ще на хвилю терпливости читачів, то чиню се з двох причин. Одна та, що у мене є декілька, хоч дуже невеличких особистих споминів про Стебельського, а друга та, що дещо в освітленю д. Чайківського видається мені не зовсім вірним.

Кінчачи гімназію в Дрогобичі, я від учеників, що від часу до часу переходили до нас із Самбора, чув оповідання про Стебельського, який у ту пору вже давно жив у Львові і перейшов свою карколомну дорогу з українофіла на москвофіла, а з відтам на співробітника польських газет. У гімназії ще я читав (радіше пробував читати і зовсім не розумів) „Бояна“ та отвертий лист Білозерського до Стебельського, і ся справа також не гріла мене. Я сам у висшій гімназії писав фонетикою, високо цінив Куліша, недавно виславленого в „Правді“ в відомій „Жизні Куліша“, але власне кінець тої „Жизні“ зі звісткою про Кулішеву службу в Варшаві, виписки з його листу опубліковані Головацьким і дивоглядне поставлене Кулішем фонетики як якогось стяга національного, все те будило в мені несмак і неясне почуте, що щось воно в тій справі і по Кулішеві боці не вся правда. Що до висловів Стебельського про Куліша і фонетику, то я почував лиш обриджене тай ще хіба жаль, що Стебельський, який — се вже тоді було

мені ясне — нічогосінько не розуміє того, про що пише в „Бояні“, дав комусь піддурити і довести себе до писання таких дурниць.

У гімназіяльнім хорі ми часто співали модну тоді пісню Стебельського „Дай дівчино нам шампана“, і хоча моє хлопське ухо разило те спароване „руського“ патріотизму та народолюбства в шампаном і дівчиною, яка заставляє парубка „о півночі“ пити „на її дівочу честь“, то все таки я разом з иньшими моїми товаришами гімназіястами вважав Стебельського талановитим поетом, одинокою обік Федьковича зорею на вбогім галицько-руськім літературнім небозводі. Я чомусь вірив, що його скок до москвофілства, се тільки хвилеве збоченє в його кар'єрі; що той скок був неширий, на се було мені доказом його безпросьвітне пияченє у Львові, про яке також доходили чутки до Дрогобича. Я вірив — і з остатніх уступів статі д. Чайківського бачу, що та віра й тепер повстає у людей — що попадь Стебельський у Львові в кружок людей тямучих, горячо відданих справі свого народа, він швидко переймив ся б їх запалом і став би в їх ряди. Я мріяв не раз, що прийшовши до Львова й я попаду в такий кружок, стану його членом, і мені любо було думати, що Стебельський силою свого таланту стане головним огнищем того кружка. Його вірші друковані в „Друзі“ 1874 і 1875 р. переконували мене, що Стебельський немов вагаєть ся на якімось роздорозі, немов шукає нової стежки, жде приятельської руки, яка-б витягла його з болота, в яке він загруз.

Розумієть ся, дійсність швидко розвіяла мої мрії. Прибувши до Львова в осени 1875 р. і вступивши до редакції „Друга“, я швидко переконав ся, що співробітництво Стебельського в тій часописі було чистою фікцією. Коли від часу до часу редактор д. Кордасевич або головний (хоч не підписуваний) редактор Ст. Лабаш (у „Друзі“ він компромітував своє перо підписом Ст. Смѣлковъ) захопили його де в шинку або в каварні в релятивно тверезім стані і видусили від нього який вірш, то добре; на його слово, на постійну поміч ніхто не міг числити. Тай то ніколи не можна було бути певним, чи те, що він дає, його власна праця, чи не який безсоромний плягіят у роді „Серафа і Серафіни“. Ані в редакції „Друга“, в якій швидко почало ся зовсім иньше житє і иньший рух, ані в товаристві „Академічеській Кружокъ“ я в ту пору (до половини 1877 р.) ані разу не бачив Стебельського; вже

тоді він із головою потонув у тій баюрі львівської літературної (польської) богемі, з якої мав вийти моральним трупом.

Тільки пізніше, в 1878 р., по процесі, в часі видавання „Громадського друга“, „Дзвона“ і „Молота“ я раз — одніський раз — здибався зі Стебельським. У більшій компанії молодіжи ми зайшли в ночі до шиночка, де, як сказав нам один товариш, любив заходити Стебельський. І справді не встигли ми посидіти пів години, коли явився Стебельський, уже під охотою, і не оглядаючи нас ні на кого попростував до порожнього стола в куті, сів на канапці і гукнув до кельнера, що наблизився до нього :

— Trunków! Multum trunków!

Одної чарки, як ми пізніше довідалися, він не замовляв ніколи; любив, аби перед ним пишався цілий ряд повних чарок і він помалу випивав їх одну за другою. Спорожнивши кілька він почав оглядати нас довкола, а побачивши нашу громадку при однім із сусідніх столів, почав на пів добродушно, на пів іронічно усміхатися і кивати головою. Дехто з товаришів, знайомий з ним давніше, присів до нього. За ними швидко пішли й інші; ми познайомилися і незабаром ішла за столом голосна, весела розмова. Власне того дня вийшла книжка „Дзвона“; щоб уникнути конфіскації, ми видали її не як періодичне видання, а як збірку, альманах, який задля свого об'єму по над 5 аркушів не підлягав поліцейній цензурі. Дехто говорив про зміст „Дзвона“, хтось попросив Стебельського написати щось для цього видання. Він переважно мовчав, усміхався не то добродушно, не то іронічно, і попросив показати йому те епохальне видання. Книжка знайшлася у одного з нас у кишені; Стебельський зазірнув до неї і запитав :

— Дасте прочитати?

Розуміється, дали. Він покликав кельнера і ще раз замовив „multum trunków“; за ними ми й покинули його. А другого дня в „Dzienniku polskim“ появилася про наш Дзвін преподла, чисто денунціаторська нотатка, якої наслідок був такий, що ще того самого дня до нас наскочила поліція і skonфіскувала майже весь наклад „Дзвона“. Розуміється, що після такого жарту мені на все відійшла охота знайомитися зі Стебельським. Аж геть пізніше, в р. 1887 я, вже в редакції „Kurjera Lwowskiego“, познайомився ближче де з ким із членів тодішньої львівсько-польської богемі, головні з Болеславом Червєнським, автором „Czerwonego sztandaru“ та з Болеславом Спаустою. Вони іноді, хоч

і не радо, згадували Стебельського. В їх кружку звали його не інакше, як „bydłę“; се прозвище підхопив і Ян Гнєвош, який за щось страшенно ненавидів Стебельського. Говорили, що якийсь час він на чолі своєї „Strażnicy polskiej“ друкував грубими черенками ось яке оголошенє, характеристичне своїм вульгарно-бомбастичним стилем: „Ze wszystkich stron naszej rozszarpanej ojczyzny zapytują nas, co myślimy zrobić z tem bydłem Stebelskim. Otóż oświadczamy, że postanowiliśmy pozostawić go na pastwę własnego zbydłєcenia, gdyż nasza monczalówka jest narzędziem zbyt szlachetnem, by miała zabierać znajomość z jego grzbieciem“. Мончалувкою називав Гнєвош свою палицю, якою раз на вулиці побив був О. Мончаловського. Нумерів Strażnicy з таким оголошенєм я не бачив, та бачив інші, ще жасніші; інтересні зразки тону, що панував тоді в одній частині польської преси і в польській богемі.

Ще кілька слів до того, що говорить д. Чайківський про демократизм і позитивізм Стебельського. Се непорозумінє. Ніяким демократом ані позитивістом Стебельський не був; для сього йому бракувало самої основи — серйозности думаня. Він повторяв іноді демократичні формули та фрази, які чув у своїм оточеннї, таї тільки всього. Але ті формули в його голові любісінько годилися з антикультурними інстинктами, прим. із типовою маломіщанською погордою до мужика та з реверенцією до шляхти. Сї інстинкти, яким основно перечив весь мужицько-попівський характер руського, особливо українофільського руху, швидше ніж усе иньше загнали його зразу в табор москвофільський, а далі і в польський.

Варто зазначити виразнійше, ніж се зробив д. Чайківський, що при кінці 60-их і в початку 70-их років Стебельський, по своїй невдалій пробі з Бояном зробив одну, і то серйозну пробу стати знов на народнім, українськім ґрунті. Маю тут на думці його віршовану драму „Ідаліон“, про яку він згадує в листі до Партицького з р. 1869. З того листу можемо зрозуміти, що Стебельський передав сю драму Партицькому ще перед 1869 роком, отже написав її тогож або ще попереднього року. Партицький не звернув Стебельському його рукопису, але пробував сам поправити його — розуміється, що з під руки Партицького, педанта і ремесника без іскри поетичного таланту, поправки вийшли зовсім недоладні; рукопис драми, автограф Стебельського з поправками

Партицького, заховав ся в бібліотеці „Просвіти“, хоч і без титулу та підпису автора¹⁾.

Отсей найбільший що до об'єму руський твір Стебельського написаний мовою майже чисто народною (на скільки Стебельський знав її) і — несподіванка по нападах у Боянѣ! — кулішівкою. Драма ділиться на три акти, яких зміст можна виложити ось як. Місце першої дії — ліс, шлях, хрест біля шляху; з дальшого зв'язку виходить, що там же недалеко й хати, але автор, ворог усього вульгарного, не зазначає їх існування. Ідаліон, молодий чоловік неозначеного ближнього типу, в довгій монологі виводить свої жалі:

Чи вічно хмарами одітий
Буду як темний дух півночі
Свою жалібну думу свити?
Чи вічно має в карі очі
Іти слеза, слеза кривава?

Вже з того початку видно, що в Ідаліона все не так як у людей; у кого сльози йдуть із очей, а в нього в очі! Він далі так характеризує себе:

О, я фантаста — на гнилизни,
Гнилизни правди, волі, віри
Хотів я внести духа життя.
О, я шалений, я без міри
Любив людей, а у пороги
Мене приймали лиш сіроми. (Зриваючи ся)
Де Богъ? де тії славні боги,
Що їм будують ясні доми?
Они живуть, а тут конанє
Молодчу душу розриває!
Они живуть, а тут риданє
Хибань до скал ся розлягає.

¹⁾ Се маленька книжечка в 16-у, в полотняній оправі з видертими чільними і остатніми картками, липило ся 100 карток щільно записаних. Партицькому не подобали ся імена Ідаліон та Сьвітовид і він поправив їх на Іван та Петро, а вірші, де приходили ті імена, або вичеркував, або переробляв зовсім недотепно. Отсе й усі його поправки!

З дальшого монольога довідуємо ся, що Ідаліон — сирота, не знає свого батька ані роду. За се люди гордують ним, „і Бог ворожий і люди злі“. Він „лишив би людей лихих і ляг в могилі, і дух би тріс“, та йому довело ся покохати одну дівчину, і та любов держить його на сьвітї. Тут же по приказці „за вовка по-мовка“ появляється й та дівчина — Марія; Ідаліон виливає перед нею свій сум, між иньшим ось якими візіонерськими строфами (їх перечеркнув Партицький):

Виджу... пропасть... тамки діти —

Мати! мати! видиш їх?

Пропасть — звірі — діти-цвіти!

І конанє молодих.

Мати! — чую — бідна мати!

Твої діти! грій до лона!

Діти — о ви діти

Ідаліона.

Виджу — темно... гинуть роди —

Люду! люду! ти терпиш!

Гибель — кров і жаль під зводи —

Гроби — в гробі доля лиш.

Люду! — чую — бідний люду!

Твої роди — грій до лона!

Роди — о ви роди

Ідаліона!

Очевидно, ані читач ані Марія не розуміє тої візії; Марія одначе потішає Ідаліона, що її любов може прогнати його смуток, що батько радо прийме його, лиш мати чогось не рада йому. Як на те являється мати Марії Ада і розлучає молоду пару:

І на що, доню, я росую

Тебе у ясні ночі мила,

Щось виросла і красотою

Неначе буйний цвіт зацвила?

І ти марнуєш молодую

Свою красоньку! Чи ти мати

Родила у годину злую,

Щоб ти у щастю не видати?

І на що, доню, золотії
 І срібні дари я придбала
 Тобі на віно? О Маріє!
 Хибань на те, щобись пізнала
 Його і полюбила того,
 Що ворогом твоєї долі
 І твого щастя молодого?

Вона докоряє Ідаліонові, що він бідний, без роду, „бурлак, що ся блукає лісами, дух лихий в громаді“, і забороняє йому думати про її дочку, за яку сватається багатий пан, „син палат“ Цезар. Ідаліон відходить, мати далі робить докори Марії, та ся ось як характеризує Ідаліона:

О мати, ся душа велика,
 Великі гадки і горячі,
 І ся любов шалена, дика!
 О, в тій любови жар палячий,
 О, в тій любови сьвіт мій, мати!

О мати, він як дух високо
 Стоїть над сьвітом — він у сьвіті
 Втопив своє орлине око, —
 Його любити, поки жити,
 Бо в тій любови сьвіт мій, мати!

Та мати знає одно зїле на сю любов — палати, розкіш, багатство, яке виворожила її дитині циганка ще малою. Тепер ся ворожба справдила ся, пан сватається до Марії, чекає на неї, Марія просить ся:

Мати, о мати!
 Не давай мене в палати!
 Бо в палаті там зівяне
 За пелюбом молодая,
 І туга ми там і рани
 І неволя золотая.
 Не давай мене, о мати,
 З раю мого не давай!
 Тамки ніч-могила.

Та ось надходить батько Марії Сьвітовид і пан Цезар. Старий Сьвітовид, названий так мабуть тому, що за словами своєї жінки Ади не видить сьвіта і не має власної думки ані волі, також потішає Марію перспективою пишних палат, а Цезар ось як рекомендує себе:

Цезар.

У мене суть тереми красні,
В теремах золотії гори,
В теремах суть сьвітлиці ясні,
В сьвітлицях суть хороші твори.

Марія.

У мене тихая хатина,
А в хаті я, отець і мати —
Отець і мати і дівчина,
Не траж їй долі до палати.

Цезар.

Будеш прибрана в цьвіт шовковий,
На гарних коврах задрімаєш,
Вколишуть пісни тя ко снови
А в снах весело потуряєш.

Марія.

Я не прибрана в дорогії
Шовки, мені лелія дише,
Мені співають соловії,
А жаль-туга у сон колише.

Цезар.

Если забагнеш ти гуляня,
То будуть шумнії бенкети
І буде гучно до свитання,
О, гучно буде, аж скелети
Стрясуть ся.

Марія.

Я дівчина люду,
І мої сестри люду діти,
А як гуляють, то до суду
Гуляти би і веселіти.

Цезар.

Если забагнеш мира, стане
В палаті тихо. На лелії
І рожі із за моря гляне
Твоя зріниця.

Марія.

Цвіті тії

Не для мене. Тут ліс, а в гаю
Мій братчик тужить і левада
Ціла вечірком розмовляє,
Тут мир мій і моя відрада.

Та коли пан обіцяє їй в додатку „цілуй любови“, вона від-
пихає його і втікає. Пан розпитує у родичів, чи вона не любить
когось иньшого, а довідавши ся, що вона закохала ся в Ідаліона,
згадує, що колись десь далеко бачив співака, який за свою пісню
не взяв від нього плати і назвав себе Ідаліоном. Ада й підтакує
пану, що се „бурлак, пройдисьвіт, без родини“ і пан заспокоюєть
ся. Марія мусить бути його. Ще сьогодні вечір у нього в палаті
баль і пан наказує матери привести туди дочку, а в разі непо-
слуху грозить старим страшенною карою:

Землю заорю вам, в хатині
Розмечу огонь і вас в окови
Я кину, сли она може
Не буде —

Щось як Бережанський пан у поемі Словацького „Jan Bie-
leski“. Старі відходять готові послухати пана, а сей у монольозі
признаєть ся, що вже переситив ся любощами і хотів би одружити
ся з невинною, простою дівчиною.

О, може звяже

Любов мене за молодю,
Котру беру... а ні, то враже
Поверне право і відкину
Ю знов до ролі та до хати,
А сам, га, далій! і загину
В шаленім вирі — син палати.

Являється його брат Спірідіон, який остерігає його перед тим, щоб не вязався з Марією і дав спокій жіноцтву, яке доведе його до лиха. Цезар не дбає на його остороги, та коли Спірідіон дізнався, що Марія кохає Ідаліона, попадає в дивну задуму і по Цезаровім відході дає себе пізнати як заклятий ворог Ідаліона :

Ідаліон! Ідаліон!
 А ти будеш таки ще жити,
 Будеш таки мої вікові
 Діла валити і валити,
 Будеш таки мої гробові,
 Закляті тайни добувати!

Читаць остається в нерозумінню, що се за тайни, аж третій акт вияснює по троха загадку. Перший акт кінчить ся двома монольогами — Ідаліона й Марії, які обоє вдають ся в розпуку.

Другий акт веде нас до палати Цезара. Пан нудить ся, велить хлопцю Іванчикови бавити себе піснею, та коли сей заспівав щось не до вподоби пану, сей велить закувати його і кинути в тюрму. Далі йде бал, з масками, інтригами; пан відправляє свою метресу, яка зараз же злигала ся з шулером, щоб обіграти пана; надходить Марія й її родичі, та пан швидко нудить ся її плаксивими тірадами. В розпалі забави Спірідіон випускає з укриття „вільну дівчину“, яка в одну мить очаровує пана; Марія й її родичі спіймали облизня і виходять із палати, відки також вибігає Ідаліон, що був тут чогось у червоній масці і без потреби здемаскував ся, щоб виголосити шумне прокляте.

Третій акт має бути розвязкою всіх загадок, але задає нашій увазі і льогіці що раз нові і нерозвязані загадки. Ідаліон думаючи про втрату милої Марії хоче застрілити ся, але не чинить сего, бажаючи піжети. Тут виступає замковий слуга, який оказується його дідом, батьком Гелени, що була першою жінкою Сьвітовида, яку сей прогнав з дитиною в лоні, здибавши її в обіймах панича Спірідіона. Ідаліон божеволіє і вбиває Спірідіона; Марія оказується його сестрою, та він бажає її й своєї смерти, аж поки візія ангелів і Мефістофеля не вертає йому розуму; з Марією й її родичами він вертає до їх хати.

Те саме, що закинув д. Чайковський иньшим творам Стебельського, треба закинути й Ідаліонові: штучність та ненатуральність

інтриги, неадаптованість композиції, широкі замисли з претензією на глибину і дитинячо-наївне виконання, і в основі всього — повний брак знання людського життя і людської душі. Фантазія Стебельського зовсім безґрунтова; її витвори не прив'язані ні до якого місця ані часу, вони якесь фантоми, а не живі люди, і тому не збуджують ані нашої симпатії, ані навіть простого зацікавлення. Ще найліпший у драмі перший акт, над яким ми й зупинилися трохи довше, хоч і се властиво не акт драми, а ряд сцен та ліричних монологів, сяк так пов'язаних із собою.

Безґрунтовість — отсе той фаталізм, що висів над головою Стебельського і був проклятем його життя. Ані з дому ані зі школи він не виніс нічого, що було-б йому любе і дороге на все життя, було-б баластом-регулятором його життєвого човна. То й не диво, що той човен стався поталою хвиль і вітрів. Вроджені здібності стали для нього майже з самого малку не жерелом роскоші, а жерелом безмежних болів, несповнених, а все високолетних амбіцій. Окружене, в яке він попав вийшовши зі школи, певно не було в силі окрилити його таланту і піднести його духа; се було окружене темне, здеморалізоване, нездорове. Та не переборщуймо його вини. Се окружене само бажало провину, нового слова, світлої думки; проходили через нього й інші і не впали так низько; Червєнський аж коло 1885 р. написав свій *Czerwony sztandar*. Стебельський не мав на душі нічого щирого, свого, і для того впав найнижше. Навіть не можна сказати, що уляг спокусам, бо ніякі особливі спокуси не ставали против нього. Без серйозної боротьби, по інерції, він скотився аж на дно калюжі. Тільки ті щирі тони каяття та розпуки, що вирвалися з його душі вже на дні упадку, тільки те страшне терпіння, що заволокло остатні дні його життя і втиснуло йому нарешті револьвер до руки, тільки та його кінцева кровава експіація будить наше чисто людське співчуття з долею нещасного поета.

Ів. Франко.